

Марченко О.І.,

кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів
Вінницького інституту економіки
Тернопільського державного економічного університету

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ДІЛОВОЇ АКТИВНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Запропоновано авторське визначення поняття “ділова активність” та систему показників кількісної її оцінки. Ґрунтовно проаналізовано ділову активність на промислових підприємствах Вінниччини, виявлено резерви і окреслено напрями її зростання.

The article contains the author’s definition of the notion “business activity” and a system of indices for its quantitative estimation. The author thoroughly analyzes business activity at the industrial enterprises of Vinnytsya region, reveals reserves and outlines directions of its growth.

Розвиток ринкових відносин в Україні приводить до відповідальності та самостійності підприємств й інших суб’єктів ринку у розробленні та ухваленні управлінських рішень. Їх ефективність значною мірою залежить від об’єктивної, своєчасної та всебічної оцінки фінансового стану підприємства загалом і ділової активності зокрема. Питання ділової активності не залишаються поза увагою науковців, проте розроблені недостатньо. Отже, актуальність теми статті зумовлена настійливою необхідністю подальшого дослідження теоретичних та прикладних проблем ділової активності.

Теоретико-методичні та практичні засади ділової активності досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями, зокрема: М.І. Бакановим, О.М. Бандуркою, М.Д. Білик, Г.Г. Кірейцевим, А.І. Ковальовим, І.В. Зятківським, Л.А. Лахтіоною, Е.А. Маркар’яном, В.О. Мец, О.В. Павловською, Г.В. Савицькою, Р.А. Слав’юком, Ю.С. Цал-Цалко та іншими. Проте слід констатувати, що питання, які стосуються сутності ділової активності, її змісту, показників та методів їх аналізу нині ще не вирішені і потребують вивчення, яке зумовило вибір теми цього дослідження.

Метою дослідження є розкриття сутності й економічного змісту ділової активності, її аналіз на підприємствах Вінниччини за обраною автором методикою, окреслення напрямів зростання.

За умов переходу економіки України до ринкових відносин, суттєвого розширення прав підприємств у галузі фінансово-економічної діяльності значно зростає роль своєчасного та якісного аналізу ділової активності – основи, на якій ґрунтуються оптимальні рішення про обсяги майна підприємства та раціональність його використання.

Ділова активність мінімізує ризик неуспіху в умовах економічної нестабільності ринкового середовища та конкуренції. Зауважимо, що у вітчизняній літературі сутності та змісту ділової активності досі приділялося мало уваги. Термін

“ділова активність” в економічній літературі почав використовуватися водночас із застосуванням для аналізу фінансового стану підприємств України закордонних методів.

“Ділова активність” доволі широке поняття й охоплює практично всі аспекти роботи підприємства. Дослідження розробок науковців щодо трактування поняття “ділова активність” підприємства свідчить про їхнє розмаїття й неузгодженість. Аналогічну точку зору поділяють М.І. Баканов і А.Д. Шеремет, які твердять, що теорія і практика поки що не виробили системи чітких і визначених показників для характеристики ділової активності¹. Проблема визначення сутності та змісту ділової активності підприємств ускладнюється тим, що різні суб’єкти, які мають безпосереднє відношення до конкретного підприємства, можуть по-різному підходити до її оцінки.

Ми поділяємо точку зору, що за економічним змістом ділову активність підприємств можна розглядати як у широкому, так і вузькому значенні. У широкому розумінні вона означає весь спектр зусиль підприємства, спрямованих на просування на ринках продукції, праці, капіталу². Тому для підвищення ділової активності керівники підприємств повинні докладати максимум зусиль для поліпшення договірної роботи, умов бізнесу, розширення інформаційного поля. У вузькому розумінні, тобто при аналізі фінансово-господарської діяльності, ділова активність підприємства означає його виробничу й комерційну діяльність. Аналогічного підходу до тлумачення цього поняття дотримується В.О. Мец³.

Інакше кажучи, виділяють ділову активність підприємств щодо мобілізації внутрішніх ресурсів економічного зростання та активність у зовнішньому економічному середовищі. Внутрішня активність виражається у зростанні економічного потенціалу підприємств чи підвищенні ефективності його використання. Активність підприємства у зовнішньому економічному середовищі оцінюється сукупністю кількісних та якісних параметрів, серед яких частка ринку підприємства, обсяги поставок на експорт, динаміка фондової активності, імідж підприємства, його соціальна й природоохоронна активність тощо. Зауважимо, що Г.О. Крамаренко, розглядаючи аналіз ділової активності та ефективності господарювання, не розкриває сутності цих понять, їх зв’язку та відмінності⁴. Є.В. Мних вважає, що ділова активність досить широке поняття й охоплює майже всі аспекти роботи підприємства⁵.

¹ Экономический анализ: ситуации, тесты, примеры, задачи, выбор оптимальных решений, финансовое прогнозирование: учеб. пособие / Под ред. М.И. Баканова. — М.: Финансы и статистика, 2000. — 656 с.

² Павловська О.В., Питуляк Н.М. Фін. аналіз: навч.-метод. пос. для самост. робіт. — К.: КНЕУ, 2002. — С. 388.

³ Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навчальний посібник. — К.: Вища шк., 2003. — С. 278.

⁴ Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — С. 224.

⁵ Мних Є.В. Економічний аналіз: Підручник. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — 412 с.

Автори праці⁶ зауважують, що “ділова активність проявляється в динамічності розвитку підприємства, швидкості обороту засобів підприємства. Критеріями ділової активності є рівень ефективності використання ресурсів підприємства, стійкість економічного зростання, ступінь виконання завдання за основними показниками господарської діяльності тощо”. Ми схильні вважати, що таке визначення є розмитим і не розкриває сутності ділової активності.

З наведеного нами далеко не повного спектра думок щодо сутності поняття “ділова активність” можна синтезувати єдине визначення, яке має увібрати в себе раціональне зерно кожного з наведених варіантів.

Спираючись на досвід від опрацювання літературних джерел і аналізуючи думки різних авторів з приводу ділової активності, наведемо своє визначення цього поняття. Ділова активність — це складна, інтегрована за багатьма показниками характеристика бізнес-середовища підприємства, яка визначає його стан на ринку, забезпеченість та ефективність використання усіх видів ресурсів та результати господарювання. Можливо, абсолютно точним назвати його не можна, однак вважаємо, що подане визначення втілює комплексний підхід до розглядуваного поняття, є універсальним і всебічно висвітлює економічну ефективність ділової активності підприємства.

Аналіз методичних підходів щодо оцінки ділової активності свідчить, що багато авторів працюють над дослідженням цієї проблеми. Однак необхідно зауважити, що єдиної методики оцінки ділової активності підприємств України поки що нема.

Нами розглянуто понад 30 методичних підходів щодо оцінки ділової активності. Зокрема, це праці таких провідних науковців як Л.А. Лахтіонова, А.Д. Шеремет, В.В. Ковальов⁷, Г.В. Савицька, Г.Г. Кірейцев, а також таких науковців як Ю.С. Цал-Цалко, В.О. Мец, О. Островська⁸, Д.В. Шиян, В.Л. Крамаренко⁹ та інші. Автори пропонують різну кількість показників для оцінки ділової активності підприємства. Так, Ю.С. Цал-Цалко пропонує 38 фінансових коефіцієнтів, Г.Г. Кірейцев — 10, А.М. Поддєрьогін — 11, І.Т. Балабанов — 6, В.О. Мец — 19 тощо.

На думку Г.О. Крамаренко, результативність та економічна доцільність функціонування підприємства оцінюється не лише абсолютними, а й відносними показниками, до числа яких належить система показників рентабельності¹⁰. Цим автором пропонується для оцінки ділової активності й ефективності функціонування підприємства також використовувати співвідношення темпів

---

⁶ Економічний аналіз: Навчальний посіб. За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. — Житомир: ПП “Рута”, 2003. — 680 с.

⁷ Ковалев В.В. Финансовый анализ.— 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 2000 — 512 с.

⁸ Островська О. Оцінка фінансового стану підприємств в умовах стандартизації фінансової звітності // Бухгалтерський облік і аудит. — 2003. — № 2. — С. 28.

⁹ Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — С. 224.

¹⁰ Там само.

зміни прибутку, обсягу реалізації, суми активів (капіталу), показники ефективності використання виробничих ресурсів (загальна фондовіддача виробничих фондів, або їх оборотність, продуктивність праці, фондоозброєність, оборотність обігових коштів) та коефіцієнт стійкості економічного зростання підприємства¹¹.

Заслугове на увагу думка В.О. Мец про доцільність визначення індексу ділової активності, який характеризує ефективність підприємницької діяльності й обчислюється як добуток оборотності обігового капіталу за аналізований період на рентабельність основної діяльності¹². Цей автор вважає, що оцінку ділової активності слід проводити за якісними та кількісними показниками і пропонує для її аналізу використовувати 18 показників¹³.

Низка авторів не виділяють в окремих напрям фінансового стану ділову активність, однак наводять показники обігових коштів та методи їх аналізу. До таких показників відносять насамперед показники оборотності обігових коштів та їх окремих елементів.

Аналіз методик свідчить, що автори пропонують для оцінки ділової активності одні й ті ж показники, лише з різним ступенем деталізації.

Система показників ділової активності втілюється у додержанні так званого золотого правила економіки підприємства, яке виражається таким співвідношенням:

$$Tп > Tр > Tа > 100\%, \quad (1.1)$$

де $Tп$ — темп зростання (зменшення) прибутку;

$Tр$ — темп зростання (зменшення) обсягу реалізації;

$Tа$ — темп зростання (зменшення) вартості активів (валюти балансу).

Ця залежність означає, що економічний потенціал підприємств зростає, виручка від реалізації (дохід) випереджає приріст активів, а приріст фінансового результату випереджає приріст виручки від реалізації.

На наш погляд, показники ділової активності доцільно розділити на два рівні: ключові показники (для експрес-аналізу) і додаткові (для поглибленого аналізу). Ключовими показниками є: коефіцієнт стійкості економічного зростання, коефіцієнт оборотності оборотних активів, коефіцієнт оборотності власного капіталу, коефіцієнт ділової активності, тривалість фінансового циклу.

Для визначення резервів зростання ділової активності доцільно визначити додаткові показники оборотності: коефіцієнт оборотності запасів, тривалість оборотності запасів, коефіцієнт оборотності коштів у розрахунках, тривалість обігу коштів у розрахунках, коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості, тривалість обороту кредиторської заборгованості, тривалість операційного циклу.

¹¹ Крамаренко Г.О. Фінансовий аналіз і планування. — К.: Центр навчальної літератури, 2003. — С. 224.

¹² Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: навчальний посібник. — К.: Вища шк., 2003. — С. 278.

¹³ Там само.

Аналіз ділової активності та його результати за змістом і обсягами виходять за межі однієї статті. Тому зупинимося на окремих його важливих фрагментах.

У процесі аналізу ділової активності нами оцінено темпи зміни вартості активів, обсягу реалізації та фінансового результату за 2003—2005 роки (табл. 1).

Таблиця 1. Темпи зміни прибутку, виручки від реалізації і валюти балансу*

Підприємства	Прибутку		Виручки від реалізації		Валюти балансу	
	2003—2004	2004—2005	2003—2004	2004—2005	2003—2004	2004—2005
ВАТ "Соняшник"	-16,56	-0,83	1,32	0,83	0,99	1,04
ДП "Престиж"	0,38	1,03	0,64	0,97	0,95	1,02
ВАТ "Комплект"	0,3	-2,4	1,18	0,85	0,98	0,96
ТОВ "Мода"	2,76	-0,22	1,5	0,78	1,53	1,19
ЗАТ "Продукт"	3,86	5,24	1,94	1,32	1,3	1,2

* Таблицю складено автором на основі даних підприємств.

Аналіз даних табл. 1 дає змогу твердити, що лише на ЗАТ "Продукт" реалізується залежність "золотого правила" економіки, оскільки темпи зростання прибутку суттєво перевищують темпи збільшення виручки від реалізації, які, в свою чергу, є вищими від темпів зростання валюти балансу. На інших підприємствах співвідношення між темпами зміни цих основних показників діяльності свідчить про скорочення економічного потенціалу, неефективне використання ресурсів та незначний розмір прибутку чи збиткову діяльність (ВАТ "Соняшник" протягом 2003—2005 років, ВАТ "Комплект" і ТОВ "Мода" у 2005 році порівняно з 2004-м). Основними причинами зниження цих показників є зменшення обсягів виробництва, зростання собівартості та низька конкурентоспроможність виробів, перенасиченість ринку.

Ділова активність підприємства у фінансовому аспекті проявляється передусім у швидкості обороту його коштів. Нами проаналізовано рівень і динаміку різнобічних фінансових коефіцієнтів оборотності (табл. 2) на ТОВ "Мода".

Таблиця 2. Основні показники ділової активності ТОВ "Мода" у 2002—2005 роках*

Показники	Роки				Відхилення (±) 2005 р. від		
	2002	2003	2004	2005	2002 рік	2003 рік	2004 рік
1. Коефіцієнт загальної оборотності капіталу	5,89	2,59	2,54	1,68	-4,21	-0,91	-0,86
2. Коефіцієнт оборотності готової продукції	7,86	6,35	5,60	3,82	-4,04	-2,53	-1,78
3. Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	18,41	7,85	5,77	4,77	-13,64	-3,08	-1
4. Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	27,39	20,10	37,15	25,05	2,34	4,95	-12,10
5. Коефіцієнт оборотності власного капіталу	12,70	4,86	3,72	2,30	-10,40	-2,56	-1,42

* Таблиця складена автором на основі звітних даних підприємства.

Зауважимо таке: коефіцієнт загальної оборотності капіталу відображає швидкість обороту (кількість оборотів за період) загального капіталу підприємства. Як видно з табл. 2, у динаміці прослідковується його спад, а саме: 2005 року кількість оборотів становила 1,68, що на 0,91 менше від 2003 року та на 0,86 — від 2004-го. А це означає, що сталося зниження ефективності їх використання.

Щодо коефіцієнта оборотності готової продукції, який відображає швидкість обороту готової продукції, то у динаміці також зазначено його спад, за рахунок зменшення чистого доходу (виручки від реалізації), а також за рахунок збільшення запасів готової продукції. Порівняно з 2002 роком у 2005-му його швидкість зменшилася на 4,04 обороту, а порівняно з 2003-м — на 2,53 та з 2004 роком — на 1,78 обороту. Такий спад зумовлений зниженням попиту на продукцію підприємства.

Спостерігається також спад у динаміці й коефіцієнтів оборотності дебіторської заборгованості. Оскільки підприємство перейшло 2002 року на виробництво продукції з давальницької сировини, у динаміці цей показник зменшився від 2003 року на 3,08, а від 2004-го — на 1,0 і становив 4,77. У зв'язку з невчасним надходженням коштів це підприємство не має змоги у визначені терміни погасити платіжні зобов'язання, про що й свідчить спад коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості у 2005 році до 25,05.

Швидкість обороту власного капіталу, тобто його активність, характеризує коефіцієнт оборотності власного капіталу. У динаміці зазначено його спад, що пояснюється зниженням обсягу продажу продукції. Так, 2002 року цей коефіцієнт становив 12,7, 2003-го — 4,86, 2004-го — 3,72, а 2005 року — 2,3, що на 1,42 менше попереднього 2004 року. Таким чином, значення всіх показників ділової активності підприємства зменшилося у динаміці, що негативно характеризує його діяльність.

Автором методом ланцюгових підстановок проведено факторний аналіз коефіцієнта стійкості економічного зростання по шести промислових підприємствах Вінниччини за 2000—2005 роки. Для аналізу використано розширену модель, наведену у роботі¹⁴. Досліджувався вплив на стійкість економічного зростання семи таких чинників: частка реінвестованого у виробництво прибутку; рентабельність реалізованої продукції; оборотність власних обігових коштів; забезпечення власними обіговими коштами; ліквідність поточних активів; частка короткотермінових зобов'язань у капіталі підприємства; коефіцієнт фінансової залежності.

Результати аналізу приводять до висновку, що на всіх досліджуваних підприємствах коефіцієнт стійкості економічного зростання в окремі роки майже не змінювався. Наприклад, на ВАТ “Комплект” цей показник 2002 року порівняно з 2000-м зріс лише на 0,0054 пункта, а 2004-го у зіставленні з 2002 роком він зменшився на 0,004 пункта. 2005 рік підприємство закінчило зі збитком, тому цей показник не визначався.

¹⁴ Маркар'ян Э.А., Герасименко Г.П. Финансовый анализ. — “ПРИОР”, 1996. — 160 с.

Чинниками, що позитивно вплинули на коефіцієнт стійкості економічного зростання у 2002 році порівняно з 2000-м, є: частка реінвестованого прибутку, рентабельність реалізованої продукції, частка короткотермінових зобов'язань у капіталі та коефіцієнт фінансової залежності. Зменшення досліджуваного показника сталося під впливом ліквідності поточних активів, уповільнення оборотності власних обігових коштів, забезпечення власними обіговими коштами.

У 2004 році порівняно з 2002-м на ВАТ “Комплект” незначно підвищили коефіцієнт стійкості економічного зростання такі чинники: частка реінвестованого у виробництво прибутку, забезпечення власними оборотними коштами, ліквідність поточних активів та коефіцієнт фінансової залежності. Погіршили стійкість економічного зростання усі інші чинники. Загальне зниження цього показника за 2002—2004 роки становило 0,004 пункту.

На підприємстві ДП “Престиж” коефіцієнт стійкості економічного зростання у 2005 році знизився порівняно з 2004-м на 0,057 пункта, в тому числі зріс на 0,478 пункта внаслідок частки реінвестованого у підприємство прибутку. Усі інші чинники незначно погіршили цей показник. Зокрема зниження рентабельності реалізованої продукції зумовило зменшення коефіцієнта стійкості економічного зростання на 0,536 пункта.

На ЗАТ “Продукт” 2005 року спостерігалось незначне зростання цього показника, яке порівняно з 2004-м становило 0,119 пункту. Це поліпшення найбільшою мірою забезпечило зростання рентабельності реалізованої продукції (0,0927 пункта) і оборотність власного капіталу (0,0234 пункта). Усі інші чинники справляли на динаміку стійкості економічного зростання вкрай незначний позитивний вплив або зменшували його. Аналогічний стан спостерігався й на інших підприємствах.

Напрями зростання ділової активності підприємства зумовлені значною мірою призначенням його продукції. Так, низька ділова активність ВАТ “Соняшник” є насамперед наслідком недовикористання виробничих потужностей, що спричинено відсутністю сировини для перероблення. Проблема забезпечення сировиною сьогодні досить актуальна для усіх підприємств України, які займаються первинним переробленням олійної сировини. Підприємства цієї галузі потребують особливої уваги і з боку держави, і з боку інвесторів. Основним напрямом розв'язання цієї проблеми, на нашу думку, є впровадження інвестиційного проекту щодо збільшення олійної сировини. Розроблення й порівняння нами двох інвестиційних проектів щодо забезпечення підприємства в необхідній кількості сировиною приводить до висновку, що найдоцільніше інвестувати вирощування сировини безпосередньо підприємством на орендованих землях.

ДП “Престиж” спеціалізується на обробленні природної сировини. Його продукція використовується для виготовлення коштовностей. Підприємство забезпечене сучасними виробничими потужностями, високопрофесійними кадрами і здатне значно збільшити обсяги виробництва і продаж виробів, які користуються попитом на національному та міжнародному ринку. Основний чинник, який стримує нарощування обсягів виробництва, відсутність якісної сировини.

Для її закупівлі в інших країнах (в Україні вона відсутня) підприємству необхідно отримати довготерміновий кредит. Проведені нами розрахунки дають змогу зробити висновок про економічну доцільність кредитування закупівлі в достатній кількості сировини, що забезпечить збільшення обсягів виробництва і, як наслідок, зростання ділової активності підприємства.

ВАТ “Комплект” має усі виробничо-фінансові можливості для нарощування обсягів виробництва. Та на ринку збуту його виробів досить гостра конкуренція. Отже, основний напрям розширення діяльності підприємства й зростання ділової активності полягає в оптимізації асортименту, підвищенні конкурентоспроможності виробів, інтенсифікації маркетингової діяльності.

Головним напрямом розвитку ТОВ “Мода” і зростання його ділової активності є освоєння нових конкурентоспроможних моделей виробів на основі удосконалення організації виробництва і пошук потенційних споживачів шляхом глибокого дослідження сегментації ринку. Справа в тому, що вітчизняний ринок збуту перенасичений низькоякісними дешевими виробами закордонного виробництва.

ЗАТ “Продукт” сировиною у необхідній кількості забезпечене, але його матеріально-технічна база застаріла. Ринок збуту продуктів харчування, які виробляє підприємство, характеризується високим рівнем конкуренції. В цій ситуації головним напрямом зростання ділової активності підприємства є подальше технічне переоснащення виробництва, впровадження сучасних технологій. Ці заходи дають можливість освоїти виробництво нових виробів, підвищити їх конкурентоспроможність і збільшити обсяги продажу.

Ділова активність — доволі широке поняття й охоплює майже всі аспекти роботи підприємства. Ділову активність можна розглядати в широкому аспекті, тобто як економічну ділову активність, і у вузькому — як фінансову ділову активність. У цій статті ми розглянули ділову активність у двох аспектах, але перевагу надавали фінансовій діловій активності.

Огляд літератури з методичних підходів щодо оцінки ділової активності приводить до висновку: хоча над дослідженням цієї проблеми працюють багато авторів, єдиної методики оцінки ділової активності підприємств України поки що нема.

На основі ретельного аналізу існуючих у літературі підходів нами обґрунтовано методику оцінки ділової активності підприємства, яка передбачає сукупність якісних та кількісних показників і алгоритми їх обчислення. Показники ділової активності на підприємствах Вінниччини свідчать про її низький рівень і спад на переважній більшості підприємств. Основними напрямками зростання ділової активності, залежно від призначення продукції підприємства, є забезпечення в необхідних обсягах високоякісною сировиною, оновлення матеріально-технічної бази, підвищення конкурентоспроможності виробів, пошук нових ринків збуту.